

דור הלבנטינים

זיקלון כהנוב: ילדות במצרים

בקטגורי נדמה היה לי כי טבעי הוא הדבר שיהיו בני־אדם מבינים איש את רעהו אף שהם מדברים לשונות שונות, שיהיו מכונים בשמות שונים, דוגמת „יווני, מוסלמי, סורי, יהודי, נוצרי, ערבי, איטלקי, תוניסי, ארמני“, אלא שעם זאת גם יהיו דומים זה לזה. חשתי שהערבים מרובים יותר משאר בני־אדם, ושהם עניים: הם היו משרתים, רוכלים, אביונים הפושטים זרועות שאין להם ידיים, רגליים שאין להן כפות, עיניים שאין בהן מאור, הקוראים אל אלה שיעורר את הבריות לתת להם גרוש של־כלום, וילדיהם היו מחטטים בפחיה־אשפה למצוא בהם דבר למאכל. הערבים העשירים היו פחות, אך הללו תורכים היו בעצם, והגבירות התורכיות היו נסיכות. רק במעוף־עין היו מבחינים בהן בעברן במרכבותיהן. פיסה של צעיף לבן עוטה היתה את ראשיהן וסנטריהן, בעוד אשר הנשים הערביות כל־כולן היו עטופות שחורים.

בימי־א' היוזג הולכת לכנסיה עם שפחתנו האיטלקית. חביב היה עלי ריח הקתדרלה של יוסף־הקדוש, מקום שרחפו תמונות האלוהים ומלאכיו בין עננים ורודים המצוירים בתוך התקרה העגולה פנימה. טבלתי אצבעי במים הקדושים, מדעתי כי זהו דמו היקר של ישוע, אך את אות־הצלב לא התוויתי, כי אבי אמר לי שהואיל ויהודיה אני איני צריכה לעשות זאת. נתערבבו עלי דמויות אלוהים והכוהן, ומאשרת הייתי כשהיה נזיר בגלימה חומה גסה ובסנדלים לרגליו מחייך אלי ברחוב. לכאורה טבעי היה הדבר שהצלב אשר מת וחזר לתחיה יהלך ככה בקרב העניים ויחייך לפעוטות.

הכל השתנה כשבאה מטפלת אנגליה להשגיח עלי והפרידתני מאלה שהיו בעיני עצמי־יבשרי. שנאתי ללכת לחלק מיוחד בגן אַזבֶקיה, חלק נקי וירוק יותר מכל היתר, מקום שהורשו רק אומנות וילדי־טיפוחיהן להיכנס. שנאתי את האומנות ואת החיילים האנגלים, שעד כאן אף לא הבחנתי במציאותם, וידעתי כי מצרים כבושה בידי חיילים אנגלים, ממש כמו שילדותנו כבושה בידי אומנות. התאויתי לחזור ולהיות פעוטה, או עניה, להיות עם אלה שהאנגלים קראו להם „ילידים“. או אז החילותי לתת דעתי על צבע העור. ורודי־הפנים היו הרשעים שנטלו מן השחומים את כל אשר להם. הם היו היפוכם של הסודנים כדוגמת משרתנו עלי, שהורוד אשר בתוך לועו היה נגלה בעת צחוקו. הוורודים היו פיקחים, ולכן לא נראה השחור שבפנים, וכבואם אל שערי־השמיים היה האלוהים מרחיקם, כדי להבדיל מתוכם את הטובים המעטים, דוגמת סבא שלי התוניסי, בטרם יגרש את

האחרים מעל פניו. השחומים היו הטובים ביותר משום שכל־כולם כמעט צבע אחד, הצבע הנכון.

הורי אבי, שבאו מבגדאד, היו בעיני כל שצריכים אנשים שחומים להיות. לעתים רחוקות ראיתים; הם התגוררו במקום מרוחק, בשכונה מבודלת שאליה מגיעים אחרי שעוברים ברובע עבאסיה השוקק. שלו ושאנן היה גם וריח יסמין עמד בו, ואף שלא הבינותי את דבריהם בין הבינותי את פניהם, את ידיהם, את קולותיהם. סבי היה חובש תרבוש ועוטה גלימה ארוכה, וכשהיה אבי דוחף בי קמעה היה פירוש הדבר שעלי לכרוע ברך לפני הישיש הזה לבן־הזקן, אשר יתן לי את ידו. ככהו היה בעיני, לא בשל ישוע שמת על הצלב אלא בשל משהו עתיקימים, המכונה יהודי, אשר שלי היה משום שהיה שלו. בחדר אחר היתה סבתי יושבת על ספה מחופה משי אפור ורגליה משופלות תחתיה. יראת־שמיים היתה, ולכן חבשה שבים מעל לפיאה נכריה שחורה. אמרו לי שאיננה יפה, אך אני מדומה הייתי שהמלכה היהודיה הזאת הזקנה, שלעולם אינה צועקת ואשר במעמדה הבריות מנמיכים את קולם, מצוינת ביופי עילאי. רצייתי שתתעופפנה השנים ותחלופנה חיש למען אהיה סבתא זקנה כמוה. הורי אבי היו האנשים היחידים ממודעי שתוכם ככרם, שקיבלו את עצמם כמו שהם, ושלא רצו להיות אלא מה שהנם.

זכור לי, קיץ אחד היינו בבית־מלון באלקסנדריה, על שפת הים. המלון היה מלא קצינים אנגלים ונשיהם, וגברת אחת שאלה אותי מה אני. לא ידעתי מה להשיב. ידעתי שאינני מצריה בדומה לערבים, אך ידעתי גם כי בושה היא לאדם שלא ידע מהו. כיון שזכרתי את אבות־הזקנים עניתי כי פרסיה אני, שכן סבורה הייתי כי בגדאד היא עיר באותה ארץ שממנה באים כל השטיחים היפים. לאחר־מעשה גערה בי אמי על שלא הגדתי את האמת, והיא אמרה שכאשר בני־אדם שואלים אותי שאלה כזאת עלי לומר שאני אירופית. סבלתי, כי ידעתי שזהו שקר גדול יותר, ובושה ליהטה בי כשהיו האנגליות מאירות אלי פנים, וצוחקות בתוך כך על „הפעוטה שרוצה להיות פרסיה“, וידעתי שאבי סובל אך אינו יכול להועיל מאומה, וגם בשל כך סבלתי. דמות הוריו נעשתה דבר־יקר־וסוד ששמרתיו בלבבי. הם היו העמודים שעליהם תליתי את הגשר הרופף שקשר אותי אל עברי, ואשר בלעדיו לא ייתכן כל עתיד.

כשעברנו את גשר קצר־אֶנֶל, שבראשו עמד הקסרקט האנגלי, מדומה הייתי כי הרחק הרחק נמצא המדבר בו ישן העבר את שנתו תחת החולות. זה האוצר שאותו עלי לנצור לכשאגדל ואהיה בת־חורין, כדי שיוכל להיעשות עתיד, ועתיד חי. פעמים היה הגשר נפתח כדי שתוכלנה „פ'לוקות“ לבנות־מפרש לעבור בדרך אל המקום המסתורי שבו ראשית הנהר והעולם, או ממנו. סבורה הייתי שאם אי־פעם אעמוד על שפת הגשר, בדיוק במקום שהוא נפתח באמצעיתו, אפול לתוך פ'לוקה שתוליכני אל אותה ראשית, או אל אותה אחרית, מקום שהנהר שוטף לתוך האלוהים. אך אולי תחמוק הסירה תחתי ואני אבצע במערבולת ואטבע. בטחון

היה לי רק בעמדי על הגשר. ידעתי כי הפ'לוקות מְהֻלכות בין אסואן והדלתה, שהן מובילות בצלים ואבטיחים, אבל הנהר האגדי היה עולמי האמיתי, וכשאהיה בו לא יוכל שום דבר לפגוע בי לרעה.

עקרנו לבית אחר, מקום שהיה הנהר זורם אצל חלוני, ומעבר לו דיברו שלושת משולשי הפירמידות בלשון־רזים על הזמן בו החל כל מה שקרוי „היסטוריה“, הרבה, הרבה קודם שתבואנה עלמות אנגליות ללמדנו לקרוא את „עליוה בארץ־הפלאות“, ובטרם תלמדנה אותנו מורות צרפתיות לשנן דברי־הבל על אבותינו הגאלים הקדמונים. ארץ־הפלאות כאן היא, מקום שהקימו אבותינו־הקדמונים מה שקרוי בספרים „תרבויות עתיקות“ בזמן שהיו הגאלים פראים העוטים שלחים של חיות־טרף, ואת בשרן אכלו בעודו נא.

שיחקנו ליד הנהר הזה שבו מצאה בת־פרעה את משה, ובמקום שאולי כבר נולד זה העתיד להיות משיח, פּעוּט הישן בין קני־הסוף. המשיח יביא את הזמנים שבהם לא יהיו נוצרים, ולא מוסלמים, ולא יהודים ולא אנשים לבנים, שחומים או ורודים, ולא יהיו עוד נסיכים החפוזים ועוברים במכוניות גדולות ואדומות, נסיכים שקרום עשרם העבה הקשה את לבבם עד כדי כך שאין הם יכולים לא לראות ולא לשמוע ולא להריח את העניים המשתופפים ליד שערי בית־החולים קצר־אל־עיני, מקום שהאוויר מלא את צחנת פצעייהם. יחפירגל ייצאו הנסיכים לקראתם, ובעלי־המומים, החולים, העניים והנדכאים יקומו ויסלחו ורפא להם.

חברתי מארי, ילדה קתולית, אמרה שהמשיח כבר בא והוא ישוע. לא יכולתי שאת את המחשבה שהמשיח בא ונכשל בלא שיתן האלוהים לבני־האדם עוד הזדמנות אחת, כדרך שעשה לעתים קרובות כלי־כך מאז ימי תיבת נוח. אולי, אמרתי בלבי, צריכים לבוא הרבה שהם כמעט משיחים, לבוא ולסבול ולמות עד שיפתח כל אדם את לבו לפני המושיע אשר יבוא אחרון. היהודים היו בני אדם היודעים שחייב עוד משיח אחד לבוא, ועל שום כך הם מחכים, בעוד שאחרים שאינם רוצים אלא לחיות בנוחות אומרים שהיהודים הרגו אותו וכי מלכות־השמיים לעולם לא תיפון עלי אדמות.

אפילו מארי היתה כמותם, לפי שהיתה מדברת על צדקה וחסד ועם זאת קיבלה את עניותם של אחרים, שבודאי תבוא על גמולה בעולם הבא. אולי אין הבריות יכולים שלא ליהנות מעשירותם, אך ראוי שיקראו לכך אנוכיות ולא צדקה וחסד. הערצתי את מארי; עם זאת גם הדריכה את מנוחתיה והבעירה את חמתי. סורית היתה, ילידה־למחצה כמוני — לבאנטינית — ובתולדות זקנות בריטיות מרות־נפש השפילוה. אך היא מעולם לא חלמה חלומות־נקם. מדברת היתה על הלחי השמאלית, על השלמה נמוכת־רוח, על הסבל שבעבור אהבתו של ישוע.

בשעת משחקנו היינו מתחפמות להתחבא רגעים אחדים כדי לדבר על הדברים האלה, שמדומות היינו כי אין חשובים כמותם. הייתי אומרת לה: „אם לעולם אינך נלחמת נגד, מיס שטן' שלך, הרי זה אולי מפני שאת פחדנית, ולא מפני

שאת סולחת לה. ואם לעולם לא גילחם, הרי לעולם לא יסתלקו החיילים האנגלים.

מארי לא כעסה מעולם. היא אמרה לי שאני חוטאת מתוך גאווה, מפני שאין הבריות יודעים בין טוב לרע, על-כל-פנים לא בלי הדרכתה של הכנסייה. דבריי כיבושים דיברה אלי אף התפללה עלי שאראה את אור האמונה הנכונה; היא אהבה אותי ולא רצתה שאיצלה באשה של גיהנום על שום שהרגו היהודים את המשיח. אני הייתי משיב: — „לכשיבוא המשיח שלי עתיד הוא להציל את הכל, אף את אלה שאינם מאמינים בו, ואם לא יבוא, איני חפצה להיושע בעוד אנשים אחרים נצלים בגיהנום. הרי זה עוול גדול מדי“.

עמלה הייתי קשה למצוא את הנימוקים האלה. לא לימדוני תורת־דת כהלכתה, וכמיטב יכלתי הייתי מצרפת לי את המושגים שלקטתי מן הספרים, מן התרגום האנגלי של ה„הגדה“ שנתן לי אבי לחג־הפסח, ומתוך מה שסיפר לי על דתי. אסירת־תודה הייתי לו על שניסוה, אך הוא תמיד היה קופץ מענין לענין, כדרך שקורה בזמן שבני־אדם מספרים מעשיות בערבית, עד שאין אדם יודע אל־נכון היכן תחילתו של סיפור והיכן סופו, מה חשוב ומה אינו חשוב.

מארי היתה לה טענה אחת שעליה לא היתה תשובה בפי. היא היתה אומרת: „הראייה שאינך יודעת להבדיל בין טוב לרע, ושאיןך מאמינה באמת במשיח שלך, היא שאת שונאת את המורה שלך כד־יכך שתמיד את מציירת לך בדמיוןך נקמות אימות, הגם שאת יודעת כי חטא הוא“.

ידעתי שהדין עמה. היתה בי הרגשת אשמה בשל הסיפורים שהייתי בודה מלבי, אך לא יכלתי לחדול מלבדותם.

בעבריי אצל הקסרקט האנגלי הייתי זוכרת את גוליבר, ענק נרדם, המוצמד לארץ באלפי חוטים המסומרים לקרקע בידי אלפי בריות קטנות. סבורה הייתי שאולי מחשבותינו דומות לחוטים האלה, ואם נוסיף לטוותן יום־יום מתוך ראשינו ולבותינו, משל למטווה סמוי־מן־העין של קורי־עכביש, סביב הקסרקט, משך שנים על שנים, הרי באחד הימים, כשנמשוך כולנו כאיש אחד, יקיץ הענק הרודם — במאזרח מדי הקסרקט יתבקע, כמקדש־הפולשתים, ומפל של אבנים וחיילים ורודי־פנים יוטח לתוך הנילוס בגאווה, והכל ייעלמו עולמית ויבלעו במערבולת. שעה שלא יהיו עוד החיילים כאן, נכלא את האומנות והמורות בכלובים, נובילן בתהלוכה ברחובות, שיהיו מרובצים חול אדמדם, כבשעה שהמלך פותח את הפרלמנט, וכל נערי־הרחוב הקטנים ימלאו פיהם צחוק בטרם נשלתן בחזרה אל הוד־מלכותו המלך ג'ורג'. תממה הייתי אם גם ילדים אחרים יש להם מחשבות כאלה, והתיראתי שמא יצאתי מדעתי. ניסיתי להתוכח עם עצמי. אם עתיד המשיח לבוא הרי חייב הוא לסלוח אפילו לחיילים הבריטים ולמורות הבריטיות, וכדי להכשיר את הקרקע לבואו אולי אף אני עצמי חייבת לסלוח להם, ואם אסלח להם אולי פשוט ישאו רגליהם וילכו להם. אך לא יכלתי לסלוח. בעצם לא רציתי. האמת

היתה שהשנאה אהובה היתה עלי יותר מן האהבה שפן היתה מעוררת בי הרגשה של להט, של חיים, של התפעמות, ואילו האהבה לא היתה אלא דבר דמום ומרגיע, בדומה לשינה. אבל אם הבריות אוהבים לשנוא הרי אין חילוק בין שחורים, שחומים ולבנים, ואין זה חשוב אם ייהרס הקסקט או לא, שפן המשיח העתיד לבוא שוב יכשל, כמו שנכשל ישוע, כמו שנכשל משה, ודבר לא ישתנה, ואם אין שום דבר יכול להשתנות הרי אין טעם אפילו להיות יהודי ולחכות לביאת המשיח.

החידה הזאת היתה ב„הגדה“, שאותה אהבתי מפני שלימדתני לדעת שאנו עם־הבחירה אשר לו תינתן הארץ היעודה. אלוהים בכבודו־ובעצמו נבצר ממנו להמס את לב פרעה ולעוררו להסיר את שלטונו המרושע מעל עם אחר. חייב היה האלוהים לכפות על פרעה הר כגיגית באיומי עשר המכות, ולאחר כל מכה ומכה מקווה היה שיכמרו הרחמים בלבב פרעה. אבל פרעה אהב את שלטונו ואת עשרו, ולא אבה לוותר עליהם. אפילו יאכל הארבה את התבואה אשר ממנה מזון לעמו שלו, אפילו יהפוך הנהר הזן את שדותיהם דם, אפילו ימותו הבכורים בבקתות החימר הקטנות הדומות לאלו של הפלאחים.

ולאחר כל מה שהקריב משה בשביל בני העם הנבחר סגדו אפילו הללו לעגל־הזהב, המשול לתיבת־הזהב של תות־ענך־אמון החנוט במוזיאון־לעתיקות־מצרים. משה, שהיה בן לנסיכה מצרית, מת בעצבונו, במחשבה על הנספים בדרך, ומיאן להיכנס לארץ היעודה. אנחנו, בני העם הנבחר, לא היינו ראויים לארץ היעודה, ובכה נבכה בגולה עד אשר נדע למה נבחרנו. לכשנחזור שוב לארץ היעודה, או אז יבוא המשיח, ושלוש יושם בין כל העמים, שכן מלכתחילה יהיה הכל שונה בתכלית; אנחנו והמצרים בני־חורין נהיה יחד, ואיש לא יסיתנו זה בזה.

חסרו לי המלים לבטא בהן את מחשבותי. אכן, עולת־ימים הייתי, ובכל־זאת חשתי כי אף באחת מן השפות שאנו יודעים לא נוכל להביע את מחשבתנו שכן אף אחת מהן אינה שלנו. היינו אנשים בלי לשון, ולא יכולנו לדבר אלא באותות ובסימנים. זקנינו היו מדברים על דברים של שיגרה, של יום־יום, או על דת. דתם התבטאה בכך שיאמרו „מפתוח, אינשאללה, אמן, אבינו שבשמיים“, שיתפללו ויענו את נפשותם לפעמים, אך דתם לא אמרה ולא־כלום על הדברים שהם קשים כל־כך בחיים, אם, למשל, ראוי לרצות ביציאתם של האנגלים ולא ראוי לשנוא אותם, אם אמנם ראוי ללמוד מהם ומבית־הספר דברים רבים כל־כך אך לא ראוי שלא לרצות להיות כבריטים וכצרפתים, או כאבותינו, או כערבים, אלא משהו שבתוך עצמנו שעדיין אנו צריכים למצוא. דרך דתיותם של בני־אדם לא היתה לה כל זיקה לדרך חיייהם, ודומה היה שאין הדבר מטרידם כלל, הגם שהיו אומרים כי הדתות מבארות את החיים ומורות לבריות מה יעשו.

בבית־הספר למדנו דברים אחרים, אך גם שם לא למדנו מאומה על עצמנו אף לא על מה שאנו צריכים לעשות. לא ידענו איך אירע הדבר שילדות יהודיות,

יווניות, מוסלמיות וארמניות יושבות יחד ללמוד על המהפכה הצרפתית, על „פאטרי, ליברטה, אגליטה, פראטרניטה“, הגם שאף לאחת מאתנו לא היו הדברים האלה. אפילו מורתינו לא היו סבורות כי מלים אלו יש להן זיקה כלשהי לחינוך. דומה שסבורות היו שראוי לנו שנרצה להיות כילדות צרפתיות, אף כי בודאי ידעו שלא נוכל להיעשות צרפתיות באמת גם לא רצו באמת שנשתווה אליהן או שתהיינה לנו כאחיות, ומכאן שלאמיתו של דבר לא היינו ולא-כלום. מה עלינו להיות לכשנגדל אם אין אנו יכולות להיות לא אירופיות ולא ילדות, ואף לא יהודיות, מוסלמיות או נוצריות „דתיות“ כדרך שהיו סבותינו ?

איראפשר היה לשאול שום אדם על הדברים האלה, ואיראפשר היה לשאול עליהם את ההורים, שתמיד היו אומרים שהם מוציאים כסף כה רב כדי להעניק לנו השכלה וטובות-הנאה שהם עצמם לא זכו להן (ודבר זה אמת היה), אף לא את המורות, שהיו צוחקות לנו אף מבלי לנסות להבין. לא יכולתי להסיח לאיש את המציקני ומטרידני, אף לא לאלה הילדים האחרים, שכן נבצר ממני לדעת אם באמת מאושרים הם ומאמינים שהעולם בו גדלנו הוא אמיתי וטוב או אם גם הם רק מעמידים פנים, כמוני, מפני שהם מפחדים ואינם יכולים לדבר.

נתפסתי להזיות, כי רק בהן יכולתי להסביר לעצמי את עולמנו זה האבוד ונטול-הפשר, לקבעו בתוך עולם רחב יותר, שבו אוכל למצוא את מקומי. ורק משהגעתי לגיל ההתבגרות פקעה שליטתן של ההזיות האלו, או מוטב לומר שהתבטאו בדרכים עקלקלות יותר, במחשבה שכלתנית ובנטיית פוליטיות. לא תפסתי אל-נכון שאני מתימרת להאמין ברעיונות מסוימים מפני שהם כבר מנוסחים בבירור בעוד שאני קצרה ידי מהביע את רעיונותי שלי, קצת מחשש שמא איראה שוטה וקצת משום שרפלקס של הגנה-עצמית ממריצני לשמור בסוד על שלי. אמצעי זה של אחיזה-עיניים והונאה-עצמית, שהיה כיסוי לספקות ופקפוקים, היה — ואולי עודנו — אפייני לדורי הלבנטיני. מדומים היינו שאנחנו סוציאליסטים, אפילו קומוניסטים, ובשנות לימודינו מדיינים היינו בחום על ממשלת בלום, ברית-המועצות, מלחמת-האזרחים הספרדית, המהפכה, המטריאליזם וזכויות הנשים, בפרט על האהבה החפשית. לא יכולנו להגות אלא בלשונה של אירופה, וה„אני“ העמוק שלנו טמון היה ומסותר תחת קרום זה של דיאלקטיקה (מלה שאהבנו לגלגל בה) אירופית. דיברנו והתימרנו להיות כדרך שנצטיירו לנו בני-הנעורים של הליציאונים הצרפתיים בדיבורם ובמעשיהם, אך כמדומה בלא שנדע אל-נכון שהנוער הצרפתי עודו נתון בתוך מערכת מסורתית שניטלה מאתנו, ואשר בגללה קינאנו בו. כל דבר שאינו „שמאלי“ פטרנו במשיכת-כתף כריאקציוני, והואיל ועקורים ומנושלים היינו מבחינה תרבותית, ונבצר מאתנו להגדיר את מצוקתנו, לא תפסנו אל-נכון שמגיענו אינם אלה של בני-הנעורים הצרפתיים, אף אינם טהורים ונדיבים ככל שצייירנום לעצמנו. המהפכה, שתהרוס עולם בו אין לנו מקום כיאה לנו, תיצור עולם אחר שאליו נוכל להשתייך.

רצינו לפרוץ מתוך המסגרת המיעוטית הצרה שבה נולדנו, להגיע לאיזה דבר אוניברסלי, ואיזו בושה סתומה היתה בנו על עניותם של אלה שקראנו להם „ההמונים הערביים” ועל היתרונות שהחינוך האירופי נתן לנו עליהם.

הורינו היו פרו־ברייטיס מתוך חשבון של עסקים ובטחון, ואנחנו היינו פרו־לאומנים מתוך עקרון, אף כי הכרנו רק מעט מוסלמים בני־גילנו. מדומים היינו כי לאומנות זאת היא צעד בלתי־נמנע בדרך לשיחרור ולבינלאומיות לאמיתה, וכיון שחשנו כי אפשר שיעלו אותנו קרבן לה מצאנו שגם זה דבר בלתי־נמנע ואפילו מוצדק מבחינה מוסרית. תוהים היינו אם „ללכת אל ההמונים” או לנסוע ללמוד באירופה, להתישב שם ולהיעשות אירופים. במרוצת השנים עברו רבים מאתנו מעמדה אחת אל זולתה, או שניסו להגיע לידי איזו פשרה בין שתי העמדות האלו, והפשרה השכיחה ביותר היתה לחנך את „ההמונים הערביים” או לשפר את מנת־חלקם בעבודה סוציאלית או בהטפה לתורת הקומוניזם. אחרים נעשו ציניקנים, מתענגים על היתרונות שבמעמדנו יוצא־הדופן „כל עוד השעה משחקת”, אך רובנו הרגשנו בחריף כדילמה ובכרירות הקשות שלפנינו. חשנו עצמנו תלושים מן העם ומן הארץ שבתוכם אנו שרויים, וחשנו שאין אנו ולא־כלום אלא אם כן משמשים אנו גשר לחברה חדשה. דומה היה כי המהפכה והמרקסיוז הם הדרך היחידה להגיע לחברה זו, שבה, באיזו נקודה שבחלל העתיד, ניפגש עם מורינו ורבותינו האירופים ועם ההמונים הערביים. במקום שאף אחד מאתנו שוב לא יהיה מה שהיה הואיל וניעשה כולנו אזרחים חפשים של עולם חפשי.

היתה בנו מזיגה מוזרה של העמדת־פנים וכנות נואשת, צמאון כביר לאמת ולדעת יחד עם שאיפה מעורפלת לנקם, הן נגד שליטתה השחצנית של אירופה הן נגד הרוב המוסלמי הבז למיעוטים שבתוכו, דבר שלא נשכה מלבנו כליל. מתוך נדיבות־לב נגיע לעמק־השווה עם ההמונים המוסלמים על־ידי שנחנך אותם להיגינה ולמרקסיוז.

בינינו היהודים מעטים היו הציונים, שהרי מאמינים היינו כי למען תהיה האנושות בת־חרוין חייבים אנו לוותר על העצמיות המצומצמת שלנו כדרך שחזקה על האחרים שיעשו, ולכל היותר טוענים היינו שהעם היהודי יש לו זכות לקיום לאומי ככל עם אחר, בחינת צעד־הכנה בלתי־נמנע לסוציאליזם ולבינלאומיות.

אומרת הייתי את הדברים האלה כדרך שאמרום ידידי, ותמהה הייתי אם גם הם מאמינים בהם רק לחצאים ומחכים עד שתגיע שעתם לדבר בקולם שלהם. מורינו הרביצו תורה ממרומי הקתדרה, ורובנו, היושבים מורכני־ראש ורושמים רשימות, יהודים היינו ויוונים, ה„לבאנטינים” בה”א־הידיעה, אלה שהמוסלמים קוראים להם „עם־הכתב”. מציצה הייתי בפני חברי־לכיתה, היהודים והיוונים, ומדומה הייתי שתמיד היינו כאן, שתמיד נהיה כאן, כשאנו משנים את העולם יותר משאנו משתנים בעצמנו. מורינו ייעלמו, כמו שנעלמו קודמיהם, אבל אתנו נמסור ונעביר את השאור של חכמתם, נעשה היסטוריה על פי דרכנו הכמוסה, העקיפה,

אף בלא שניחרב על-ידיה כליל. אולי עוד בזמננו נחזה במיגור עצמתה של אירופה, בנפול כל קסרקטיה. אולי נחזור לארץ היעודה, כדרך שהיוונים, שגם הם לבאנטינים, שגם הם פזורים באומות, חזרו ורכשו להם את מולדתם העתיקה. מה נעשה, בעולם הזה ובזמן הזה שפמו מחכה הוא לנו, לנו היושבים עדיין על ספסלי בתי-הספר, בטרם נלבש צורה חדשה וצבע חדש? ברחבי העולם של הים התיכון, וביבשות רחבות-הידיים שלגבולותיו, היו עוד אנשים צעירים שותים את היין המשכר של הדעת החדשה הזאת בלא שיחדשו מוריהם כל-עיקר איזה זרעים רדומים עתידים להנץ ולבקוע מבעד לסחף הדורות. הערבים, שאר העמים הקולוניאליים, דרך-מקרה הם גידולי-כלאיים של תרבויות, בעוד אשר אנחנו, הלבאנטינים, בהכרח אנו כך, מכוח יעד וגורל, ואפשר עתידות דרכינו להיפרד. כשאני שקועה בהזיותי בפיתה הייתי משתוקקת, ויראה, לחיות את חיי דורי.

**

במרוצת השנים נפגשו דרכי חיינו לעתים, והדיבר היה בפנינו. כולנו, יוונים, מוסלמים, סורים, קז'טים ויהודים, אותם שנעשו לאומנים עויבים ואותם שנעשו ציונים, סטאליניסטים וטרוצקיסטים, נסיכות תורכיות שיצאו בגולה, כוהנים ומורדים, כולנו מדברים היינו על ימי-נעורינו שבהם היתה נשמתנו קרועה ושסועה כל-כך עד שיראנו פן לא תירפא לעולם. כך, קנינו לנו מלים, לשון לנסח בה מחשבות שהיו כמעט שלנו, והתעוררנו לגלות מה-קרובים היינו לשעבר זה אל זה, אף כי עתה השעה מאוחרת מפדי שתהיה עוד חשיבות לדברים. בחירות שונות בהרנו, והללו גזרו לנו בהירות נוספות שכלאו אותנו בעמדות שמהן לא היתה עוד נסיגה בעולם של בגרותנו. כיום, שעה ששוב אין אנו יכולים להיפגש ולשוחח, יודעים אנו כי זה היסטוריה היא התגשמותן של הזיות ילדותנו, הזיות שלעתים הפכו סיוטי-לילה. בידיעות שבעתונים אנו מזהים את שמות האנשים שהכרנו, שומעים הדי דברים שאמרנו או חשבנו מכבר, מבינים אנו מדוע בחר כל אחד מאתנו בדרך המיוחדת לו, ובסופו של דבר אנו מכירים את עצמנו במאורעות שבאו ואירעו באמצעותנו, לא רק לנו, אף שאולי נתעצב אל לבנו על כי בין חלומותינו למעשינו הטיל איזה כוהן רע את צלו להפריד בינינו ועל כי אין בנו גם אחד היכול להיסוב ולהתחיל מחדש.